HSR London International Conference on Multidisciplinary Academic Research
(HSR-ICMAR) 2026
https://houghtonstreetreview.com/index.php/conference

SEMANTIKA VA SEMIOTIKA: ADABIY TAHLILNING NAZARIY ASOSLARI

Uzaqbergenova Farida Baqbergenovna
Osiyo Xalqoaro Universiteti magistranti – MM3-O'TA-25
https://doi.org/10.5281/zenodo.21412070

Annotatsiya. Semantika va semiotikaning adabiy matnni tahlil qilishdagi nazariy asoslari, ularning o'zaro bog'liqligi hamda zamonaviy adabiyotshunoslikdagi o'rni yoritilgan. Badiiy matnning mazmun qatlamlarini ochishda semantik tahlilning, matnni belgi va ramzlar tizimi sifatida talqin etishda esa semiotik yondashuvning ilmiy ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, badiiy asarda qo'llanilgan obrazlar, ramzlar va badiiy detallar orqali muallif g'oyasini anglash imkoniyatlari ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijasida semantika va semiotikaning adabiy tahlil metodologiyasidagi o'rni va amaliy ahamiyati asoslanadi.

Kalit so'zlar: semantika, semiotika, badiiy matn, ma'no, belgi, ramz, obraz, interpretatsiya, adabiy tahlil, matn.

Аннотация
В данной статье рассматриваются теоретические основы семантики и семиотики в литературоведческом анализе. Исследуются взаимосвязь этих научных направлений, а также их значение в интерпретации художественного текста. Особое внимание уделяется раскрытию смысловых пластов произведения посредством семантического анализа и исследованию системы знаков и символов с позиций семиотики. В результате обоснована роль семантического и семиотического подходов как важных методологических инструментов современного литературоведения.

Ключевые слова: семантика, семиотика, художественный текст, значение, знак, символ, образ, интерпретация, литературоведческий анализ, текст.

Abstract
This paper examines the theoretical foundations of semantics and semiotics in literary analysis. It explores the relationship between these two fields and highlights their significance in the interpretation of literary texts. Particular attention is paid to revealing the semantic layers of a literary work through semantic analysis and to examining the system of signs and symbols from a semiotic perspective. The study concludes that semantic and semiotic approaches serve as essential methodological tools in contemporary literary studies.

Keywords: semantics, semiotics, literary text, meaning, sign, symbol, image, interpretation, literary analysis, text.

Zamonaviy filologiya va adabiyotshunoslik fanida badiiy matnni ko'p qatlamli ma'no tizimi sifatida o'rganishga bo'lgan qiziqish tobora ortib bormoqda. Badiiy asar nafaqat estetik hodisa, balki murakkab belgi va ma'no tizimi ham hisoblanadi. Shu sababli uni chuqur anglash uchun semantika va semiotika kabi nazariy yo'nalishlarning metodologik imkoniyatlaridan foydalanish muhimdir.

Semantika til birliklarining ma'nosini, ularning o'zaro munosabati va kontekst ta'sirida yuzaga keladigan ma'no o'zgarishlarini o'rganadi. Semiotika esa belgilar, ramzlar va ularning kommunikativ

vazifasini tadqiq etuvchi fan bo'lib, badiiy matnni yaxlit belgi tizimi sifatida tahlil qilish imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi semantika va semiotikaning adabiy tahlildagi nazariy asoslarini ochib berish, ularning badiiy matn mazmunini talqin etishdagi ilmiy ahamiyatini yoritish hamda zamonaviy adabiyotshunoslikdagi o'rnini ko'rsatishdan iborat.

Semantika tilshunoslikning eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, so'z, so'z birikmasi, gap va matnning ma'no xususiyatlarini o'rganadi. Badiiy matnda ma'no faqat lug'aviy mazmun bilan cheklanmaydi. Muallif tomonidan qo'llanilgan metafora, tashbeh, ramz, kinoya va boshqa badiiy vositalar matnning yashirin ma'nolarini yuzaga chiqaradi. Shu bois semantik tahlil badiiy asarning mazmun qatlamlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Semiotika esa har qanday matnni belgilar tizimi sifatida ko'rib chiqadi. Bu nazariyaga ko'ra, badiiy asardagi har bir detal, rang, tabiat manzarasi, predmet yoki obraz ma'lum bir g'oya va mazmunni ifodalovchi belgi vazifasini bajaradi. Masalan, bahor fasli yangilanish va umidni, kuz esa ayriliq yoki hayotiy o'zgarishlarni ifodalovchi ramziy belgi sifatida talqin qilinishi mumkin.

Semantik va semiotik tahlil usullari bir-birini to'ldiruvchi metodlar hisoblanadi. Semantika matnning mazmunini ochishga xizmat qilsa, semiotika ushbu mazmun qanday belgilar tizimi orqali ifodalanganini aniqlaydi. Natijada badiiy matnning kompozitsiyasi, g'oyaviy yo'nalishi va estetik qiymati yanada to'liqroq yoritiladi.

Jahon adabiyotshunosligida Ferdinand de Sossyur, Charlz Sanders Pirs, Yuriy Lotman va Umberto Eko kabi olimlarning tadqiqotlari semiotika va semantikaning rivojlanishiga katta hissa qo'shgan. Ularning ilmiy qarashlari zamonaviy adabiy tahlil metodologiyasining shakllanishida muhim o'rin tutadi.

O'zbek adabiyotshunosligida ham semantik va semiotik tahlil usullaridan samarali foydalanilmoqda. Ayniqsa, Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Oybek va Erkin Vohidov asarlaridagi ramziy obrazlar, poetik detallar hamda badiiy belgilarni tahlil qilishda ushbu metodlar muhim ilmiy natijalarni bermoqda. Bunday yondashuv asarning faqat syujetini emas, balki uning ichki falsafasi va estetik mohiyatini ham chuqurroq anglash imkonini yaratadi.

Shuningdek, semantika va semiotika adabiy matnni qiyosiy tahlil qilishda, turli davr va adabiy oqimlarga mansub asarlarni o'rganishda ham muhim metodologik vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu esa zamonaviy adabiyotshunoslikda yangi ilmiy xulosalar chiqarish imkoniyatini kengaytiradi.

Xulosa

Tadqiqot natijalariga ko'ra, semantika va semiotika adabiy tahlilning nazariy hamda metodologik asoslarini tashkil etuvchi muhim ilmiy yo'nalishlar hisoblanadi. Semantik tahlil badiiy matnning ma'no qatlamlarini ochishga xizmat qilsa, semiotik yondashuv matndagi belgilar va ramzlarning estetik hamda g'oyaviy vazifasini aniqlash imkonini beradi. Ushbu metodlardan kompleks foydalanish badiiy asarni chuqurroq talqin etish, muallif g'oyasini to'liq anglash va adabiy tahlilning ilmiy sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Saussure F. **Course in General Linguistics**. – London: Duckworth, 1983.
2. Peirce C. S. **Collected Papers of Charles Sanders Peirce**. – Cambridge: Harvard University Press, 1931–1958.
3. Eco U. **A Theory of Semiotics**. – Bloomington: Indiana University Press, 1976.
4. Lotman Yu. M. **The Structure of the Artistic Text**. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 1977.
5. Chandler D. **Semiotics: The Basics**. – London: Routledge, 2017.
6. Barthes R. **Image–Music–Text**. – London: Fontana Press, 1977.

7. Navoiy A. **Xamsa**. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011.
8. Mahmudov N. **Til**. – Toshkent: Yozuvchi, 1998.
9. Jamolxonov H. **Hozirgi o‘zbek adabiy tili**. – Toshkent: Talqin, 2005.
10. Yo‘ldoshev B. **Badiiy matn lingvopoetikasi**. – Toshkent: Fan, 2008.
11. Hojiyev A. **Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati**. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.
12. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. **Adabiyotshunoslik lug‘ati**. – Toshkent: Akademnashr, 2013.
13. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.
14. Safarov Sh. **Pragmalingvistika**. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.
15. Rasulov R. **Umumiy tilshunoslik**. – Toshkent: Fan, 2010.